

The effect of Islamic solutions (from Imam Jafar Sadiq's point of view) on the development of Islamic strategic entrepreneurship

Behnaz Khoshtinat *

Department of Management, Buinzahra Branch, Islamic Azad University, Buinzahra, Iran

MohammadReza Noghnaee

Department of Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Mehdi Gholamlou

Department of Management, Buin Zahra Branch, Islamic Azad University, Buin Zahra, Iran

Abstract: *Islam is the religion of work, effort and ritual of action and effort and invites all people to provide livelihood and live with dignity and honor. In this sense, Islam is the religion of entrepreneurship. Hard work and resistance against hardships is one of the basic teachings of Islam, and from the perspective of Islam, dedication to work and effort is a form of worship and strengthens one's soul and body. Therefore, the purpose of this research is to determine the impact of hard work, seriousness and persistence in work and encouragement to work in authentic Islamic sources on the development of strategic Islamic entrepreneurship. The statistical population of the research is the entrepreneurs of Tehran, Alborz and Qazvin provinces, and due to their indeterminacy, a sample size of 384 was determined by using Cochran's formula, and considering the return rate, 400 questionnaires were randomly distributed. Only 384 answers were capable of statistical analysis. Inferential statistics method was used to analyze the data obtained from the samples. For this purpose, using inferential statistics in the first stage, the measurement model and then the structural model of the research were examined; For this purpose, SmartPLS software has been used, the results of which show the significant impact of dedication and hard work, seriousness and persistence in work and encouraging work in reliable Islamic sources on the development of strategic Islamic entrepreneurship, which is based on this and in line with the results of the test. Hypotheses of research proposals were presented.*

Keywords: *seriousness and persistence, and encouragement to work in authentic Islamic sources, development of strategic Islamic entrepreneurship.*

* Email: B.khoshtinat@buiniau.ac.ir (Corresponding Author)

تأثیر راهکارهای اسلامی (از دیدگاه امام جعفر صادق) بر توسعه کار آفرینی استراتژیک اسلامی

بهناز خوش طینت^۱، محمدرضا نقنایی^۲، مهدی غلاملو^۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۱۴

چکیده

اسلام دین کار، تلاش و آیین عمل و کوشش است و همه انسان‌ها را برای تامین معاش و زندگی با عزت و شرافت دعوت می‌کند. از این نظر اسلام دین کارآفرینی است. سخت کوشی و مقاومت در برابر سختی‌ها از آموزه‌های اساسی اسلام است و اهتمام به کار و تلاش از دیدگاه اسلام نوعی عبادت است و روح و جسم وی را تقویت می‌کند. بنابراین هدف از تحقیق حاضر تعیین تاثیر سداد و محکم کاری، جدیت و مداومت در کار و تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی است. جامعه آماری تحقیق، کارآفرینان استان تهران، البرز و قزوین هستند که به دلیل نامعین بودن آنان با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ حجم نمونه تعیین شد که با در نظر داشتن ضریب بازگشت، تعداد ۴۰۰ پرسشنامه بصورت تصادفی در دسترس توزیع شد که با توجه به پاسخ‌ها فقط ۳۸۴ عدد از آنان قابلیت تجزیه و تحلیل آماری را داشتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده از نمونه‌ها از روش آمار استنباطی استفاده شده است. برای این منظور با استفاده از آمار استنباطی در مرحله اول، مدل اندازه‌گیری و سپس مدل ساختاری پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ برای این منظور از نرم افزار اسمارت‌پی‌ال‌اس استفاده شده است که نتایج آن بیانگر تاثیر معنادار سداد و محکم کاری، جدیت و مداومت در کار و تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی است که بر همین اساس و در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضیات پیشنهادات تحقیق ارائه گردید.

واژگان کلیدی: سداد و محکم کاری، جدیت و مداومت، و تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی، توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی.

مقدمه

اسلام دین کار، تلاش و آیین عمل و کوشش است و همه انسان‌ها را برای تامین معاش و زندگی با عزت و شرافت دعوت می‌کند. از این نظر اسلام دین کارآفرینی است. سخت کوشی و مقاومت در برابر سختی‌ها از آموزه‌های اساسی اسلام است و اهتمام به کار و تلاش از دیدگاه اسلام نوعی عبادت است و روح و جسم وی را تقویت می‌کند. اسلام برای کارهای تولیدی به ویژه کشاورزی،

^۱ گروه مدیریت، واحد بوئین زهرا، دانشگاه آزاد اسلامی، بوئین زهرا، ایران، (نویسنده مسئول)

(E mail: B.khoshtinat@buiniau.ac.ir)

^۲ گروه مدیریت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

(E mail: mohamad.re2014@gmail.com)

^۳ گروه مدیریت، واحد بوئین زهرا، دانشگاه آزاد اسلامی، بوئین زهرا، ایران

(E mail: mehdi_gholamloo@gmail.com)

دامداری و کارهای تجاری اهمیت قائل است و از بیکاری، تنبلی و تن آسانی نهی کرده است (هزارجریبی، ۱۳۸۹). افراد، غرق نعمت‌های خداوندی هستند، ولی به راحتی به عمق این نعمت پی نمی‌برند. یکی از این نعمت‌ها، کار و تلاش است. گرچه این نعمت همراه با سختی و مشقت است و قدر و منزلت آن به خوبی احساس نمی‌شود. برخی نیز با بهانه تراشی از کار و تلاش گریزانند، در حالی که اگر انسان‌ها در زندگی خود از گوهر کار بی بهره بودند و همه نعمت‌ها بدون کمترین تلاشی در اختیارشان قرار می‌گرفت، زندگی آنان بی روح و نشاط بود و به تدریج انگیزه زندگی از آنها گرفته می‌شد. امام صادق (ع) می‌فرماید: «اگر تمام نیازمندی‌های مردم [بدون کار و تلاش] تامین می‌شد، هرگز زندگی آنان گوارا نمی‌شد و لذت آن را در نمی‌یافتند» (اسحاقی، ۱۳۸۹). اشتغال و کارآفرینی امروزه در جامعه ما، یکی از مسائل اساسی و موضوعات مورد بحث می‌باشد، و هر کس نسبت به فراخور حالش و بر اساس رشته تخصصی و اندیشه‌های خود، در مورد چگونگی اشتغال جوانان و آداب و شیوه‌های کار، علل و انگیزه‌های بیکاری، انواع مشاغل، اولویت انتخاب شغل‌ها و ... سخن گفته و بحث می‌کند (دهقانی‌زاده، ۱۳۹۱). آن چه در نگرش و بینش قرآنی از ارزش و اهمیت برخوردار است، سعی و تلاش است، که نوعی از مفهوم کار را با خود به همراه دارد. اشتغال و کارآفرینی امروزه در جامعه ما، یکی از مسائل اساسی و موضوعات مورد بحث می‌باشد، و هر کس نسبت به فراخور حالش و بر اساس رشته تخصصی و اندیشه‌های خود، در مورد چگونگی اشتغال و آداب و شیوه‌های کار، علل و انگیزه‌های بیکاری، انواع مشاغل، اولویت انتخاب شغل‌ها و ... سخن گفته و بحث می‌کند. اسلام دین کار، تلاش و آیین عمل و کوشش است و همه انسان‌ها را برای تامین معاش و زندگی با عزت و شرافت دعوت می‌کند. از این نظر اسلام دین کارآفرینی است. سخت کوشی و مقاومت در برابر سختی‌ها از آموزه‌های اساسی اسلام است و اهتمام به کار و تلاش از دیدگاه اسلام نوعی عبادت است و روح و جسم وی را تقویت می‌کند. اسلام برای کارهای تولیدی به ویژه کشاورزی، دامداری و کارهای تجاری اهمیت قائل است و از بیکاری، تنبلی و تن آسانی نهی کرده است (هزارجریبی، ۱۳۸۹). افراد، غرق نعمت‌های خداوندی هستند، ولی به راحتی به عمق این نعمت پی نمی‌برند. یکی از این نعمت‌ها، کار و تلاش است. گرچه این نعمت همراه با سختی و مشقت است و قدر و منزلت آن به خوبی احساس نمی‌شود. برخی نیز با بهانه تراشی از کار و تلاش گریزانند، در حالی که اگر انسان‌ها در زندگی خود از گوهر کار بی بهره بودند و همه نعمت‌ها بدون کمترین تلاشی در اختیارشان قرار می‌گرفت، زندگی آنان بی روح و نشاط بود و به تدریج انگیزه زندگی از آنها گرفته می‌شد. امام صادق (ع) می‌فرماید: «اگر تمام نیازمندی‌های مردم [بدون کار و تلاش] تامین می‌شد، هرگز زندگی آنان گوارا نمی‌شد و لذت آن را در نمی‌یافتند. در آیات بسیاری سخن از عمل و ارزش عمل، به میان آمده است. عمل در حقیقت تلاش و سعی انسان است که برای تحقق امری صورت می‌گیرد. این همان معنای عام کار و فعل است که از سوی انسان انجام می‌شود. آن چه در نگرش و بینش قرآنی از ارزش و اهمیت برخوردار است، سعی و تلاش است که نوعی از مفهوم کار را با خود به همراه دارد. با توجه به اینکه اشتغال و کارآفرینی امروزه در جامعه ما، یکی از مسائل اساسی و موضوعات مورد بحث می‌باشد، و هر کس نسبت به فراخور حالش و بر اساس رشته تخصصی و اندیشه‌های خود، در مورد چگونگی اشتغال و آداب و شیوه‌های کار، علل و انگیزه‌های بیکاری، انواع مشاغل، اولویت انتخاب شغل‌ها و ... سخن گفته و بحث می‌کند و از سوی دیگر اسلام برای کار شاریط و موانعی در نظر گرفته است. عمل باید صالح و با کیفیت باشد. به موقع انجام شود. بی‌منت صورت گیرد. همراه با ظلم نباشد. رعایت عدالت در عمل بشود. برای رضای خدا کار انجام شود. برای ریا نباشد. قصد سوء استفاده از دیگران نداشته باشد. با رضایت هم نوعان صورت پذیرد. عمل همراه با ربا نباشد. عمل با رشوه همراه نگردد. عمل مشرکانه نباشد. عمل همراه با انکار حقایق و عقاید اسلامی نباشد. عمل موجب تقویت دشمن نشود. عمل کفار را تقویت نکند. اسلام از خطوط قرمز اسلام عدول ننماید. عمل همراه با باور و ایمان باشد. عمل همراه با قصد قربت باشد. کار همراه با خطا، نسیان، غفلت، سهل انگاری، کم توجهی، تنبلی، کاستی و سستی، شک و تردید نباشد که متاسفانه در مواردی مورد توجه قرار نمی‌گیرد. در این راستا مفهوم کارآفرینی اسلامی مطرح می‌شود. ریشه کارآفرینی اسلامی در اصول اسلامی ریشه دوانده است و در آیات قرآنی در تفسیر و

تشویق به کارآفرینی می‌توان به این موارد اشاره کرد: چون نماز تمام شد پراکنده شوید و در طلب فضل الهی بروید. در روایات حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز اظهارات مشابهی برای کارآفرینی موجود است که جایگاه تاجر را در اسلام حفظ می‌کند: در روز قیامت، تاجر مسلمان راستگو در ردیف شهدای اسلام قرار می‌گیرد. در واقع، اقتصاد اسلامی که در اوایل دهه ۱۹۷۰ پدیدار شد، اساساً با سایر افکار اقتصادی غرب متفاوت است (اشرف^۱، ۲۰۱۹).

کارآفرینی و کسب و کار اسلامی یک حوزه موضوعی مطالعه مدیریت بازرگانی است (رمادانی و همکاران^۲، ۲۰۱۵)، که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بطور کلی تحقیقات در مورد نقش دین در کارآفرینی و به طور کلی مدیریت بسیار کم است (گوموسای^۳، ۲۰۱۵). تاریخچه کارآفرینی اسلامی به قدمت خود اسلام است. معروف است که پیامبر اسلام (ص) در سنین پایین به طور فعال در تجارت عمویش شرکت داشت. در جوانی، پیامبر اکرم (ص) نیز به عنوان مدیر تجارت یک بانوی ثروتمند خدیجه مشغول به کار شد. در واقع کارآفرینی در اسلام را باید به عنوان یک الزام اخلاقی برای انجام کارهای خیر که به آموزه‌های بنیادین اسلام پایبند باشد، تلقی کرد (اشرف^۴، ۲۰۱۹). از سوی دیگر در عصر حاضر تفکر استراتژیک به عنوان پارادیمی نوین در تمامی سطوح سازمان همیشه مطرح بوده است. تفکر استراتژیک فرآیندی است که طی آن مدیر می‌آموزد که چگونه چشم انداز خود را بوسیله کارگروهی، تفکر انتقادی و بهبود مستمر تعریف کند (سلطانی و همکاران، ۱۳۹۶). به همین دلیل است که با توجه به شرایط موجود لازم است این تفکر یعنی کارآفرینی اسلامی با رویکردی راهبردی دیده شود. چگونگی یکپارچه‌سازی مدیریت استراتژیک و کارآفرینی برای دستیابی به تعادل بهتر بین اهداف و اقدامات سازمان در سال‌های اخیر توجه بسیاری از مدیران شرکت‌ها و محققان را به خود جلب کرده است. با این حال، اتفاق نظر کمی در مورد معنای مفهوم "کارآفرینی استراتژیک اسلامی"، مولفه‌ها و کارکردهای آن وجود دارد (شهرام‌فر و همکاران، ۱۴۰۱). از این رو در تحقیق حاضر، محقق به بررسی راهکارهای اسلامی در توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی، برآمده است. لازم به ذکر است آن چه در نگرش و بینش قرآنی از ارزش و اهمیت برخوردار است، سعی و تلاش است، که نوعی از مفهوم کار را با خود به همراه دارد. اشتغال و کارآفرینی در جامعه ما، یکی از مسایل اساسی و موضوعات مورد بحث می‌باشد، و هر کس نسبت به فراخور حالش و بر اساس رشته تخصصی و اندیشه‌های خود، در مورد چگونگی اشتغال جوانان و آداب و شیوه‌های کار، علل و انگیزه‌های بیکاری، انواع مشاغل، اولویت انتخاب شغل‌ها و ... سخن گفته و بحث می‌کند. از این رو در نوشتار حاضر به تعیین تاثیر راهکارهای اسلامی بر توسعه کارآفرینی اسلامی پرداخته شده است. به نظر می‌رسد لزوم اهتمام انسان‌ها به تزکیه نفس، تشویق به کار، پیگیری در کار و در نظر گرفتن اهدافی همچون کسب و کار و کارآفرینی برای تامین معاش خانواده، برای توسعه و گشایش در زندگی خود و خانواده، برای ترقی جامعه، برای انجام امور خیر و دستگیری از نیازمندان، برای افزایش ثروت جهت استفاده مشروع از آن و در نهایت برای فراهم ساختن فرصت‌های غیر قابل تصور برای دیگران می‌تواند از عناصر و مصادیق اصلی کارآفرینی اسلامی باشد. بنابراین کارآفرینی استراتژیک اسلامی بر ایجاد ثروت و کسب مزیت رقابتی مؤثر است بنابراین ضرورتی فزاینده در محیط رقابتی امروزی محسوب می‌شود و یکی دیگر از ضرورت‌های انجام دادن تحقیق این است که در ایران، تحقیقی با این عنوان انجام نگرفته است.

مبانی نظری

قرآن مجید در سوره نجم می‌فرماید: **وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ**^۵. و نیست از برای انسان مگر کوشش و

^۱ Ashraf, M. A. (2019).

^۲ Ramadani, V., Dana, L. P., Ratten, V., & Tahiri, S. (2015).

^۳ Gümüşay, A. A. (2015).

^۴ Ashraf, M. A. (2019).

^۵ (التجم: ۳۹ و ۴۰)

تلاشی که انجام داده است و قطعاً ثمره کوشش و تلاش خود را خواهد دید. خداوند در بیش از دویست مورد، «عمل» انسان را ملاک شخصیت او آورده است و در هفت مورد ماده «صُنع» را که به معنی صورت دادن کار است بیان فرموده است. حاصل سخن اینکه خداوند، کار و کوشش را ملاک شخصیت آدمی بیان کرده است.

همچنین قرآن کریم در آیه‌های ۷۹ و ۸۰ سوره توبه، در مقام ستایش از کار و تلاش چنین می‌فرماید:

کسانی که مردم مؤمن را که در بذل صدقات گشاده دست هستند، نکوهش می‌کنند و کسانی که اشخاصی را که جز بازوانشان، یعنی جز کوشش و کارشان مالک نیستند، مسخره می‌کنند، خداوند آنها را مسخره می‌کند و به آنها عذاب دردناک خواهد چشاند. و تو (ای پیامبر) چه برای آنها طلب مغفرت کنی و چه نکنی و اگر هفتاد بار هم برای آنان طلب آمرزش کنی، من آنها را نخواهم بخشید؛ زیرا که آنها به خدا و رسولش کفر ورزیدند و خداوند فاسقان را هدایت نمی‌کند.

در این دو آیه یک نکته قابل دقت و در عین حال تکان دهنده هست. خداوند، آن دسته از انسان‌ها را که مردمان اهل کار و تلاش را مسخره می‌کنند، هم ردیف کافران قرار می‌دهد؛ آنها را فاسق معرفی می‌کند و از هدایت خویش بی بهره می‌دارد. این، خود سندی است محکم برای دریافتن میزان اهمیت کار و کوشش نزد خداوند. همچنین جدیت و مداومت در کار به معنای پایداری، مقاومت، ایستادگی، پشتکار، پیوسته کاری، ابرام، اصرار، پافشاری، تداوم، جد، جدیت، کوشش است که می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. از سوی دیگر (السَّادَات) یعنی محکم کاری سد: یعنی دیوار محکم که در مقابل فشار آب بتواند استقامت کند، اول این که در توحید: خداوند هر کاری کرده محکم کرده و بشر است که کارهایش ابکی است، کلاغ روی درخت لانه می‌سازد، باد و طوفان تنه درخت را می‌اندازد ولی لانه از هم نمی‌پاشد و متلاشی نمی‌شود. در این راستا قرآن می‌فرماید: (صُنعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ كُلُّ شَيْءٍ) نمل (۸۸) ساخته خداوند برای هر چیز محکم کاری است. مثال: درهایی که لولا دارد مدتی اگر روغن به آن نزیم صدا می‌کند چشم ماجوری درست شده که سال روغن کاری نمی‌خواهد و صدا نمی‌کند، مثل جیر جیر کردن دوهزار گنجشک، اگر معلم چشمش صدامی کرد شاگرد هاو حشت می‌کردند، نحوه ساختن چشم و سلول پا چگونه است؟ قرآن می‌فرماید: (و بنینا فوقکم سبعا شدادا): هفت آسمان بر بالای سر شما محکم بنا کردیم کارگرها یاد بگیرند و نگویند، نگویند جنس فلان کشور و جنس ایرانی فلان و گاهی پرستار بر اثر یک بی دقتی ممکن است عارضه‌ای برای مریض پیش آمد که به مرگ او منتهی شود.

علاوه بر مفاهیم اسلامی، مفاهیم اجتماعی نیز بر کارفرینی اسلامی می‌توانند موثر باشند، مفهومی مانند عدالت اجتماعی. عدالت اجتماعی یکی از دلالت‌های مفهوم عدالت است که منظور از آن تخصیص «منصفانه‌ی» منابع در یک جامعه است. به این معنا قانون باید به سطح قابل قبولی از عدالت واقعی و رسمی دست یابد و باید توزیع منصفانه منابع و برابر فرصت‌ها را تضمین کند. با ملاحظات تاریخ زندگی اجتماعی انسان و نحوه شکل‌گیری دولت‌ها در عرصه جوامع انسانی؛ به نظر می‌رسد که تحقق عدالت اجتماعی؛ مبنای توجیه حیات دولت و سنگ پایه مشروعیت اقدام آن در عرصه‌های سیاسی اقتصادی و فرهنگی جامعه است (پورعرب، ۱۳۸۰). همچنین کاهش بروکراسی اداری در ترویج کارآفرینی اسلامی می‌تواند موثر باشد. دیوان‌سالاری یا بروکراسی از دو بخش bureau به معنی میز و دفتر کار و پسوند -cratie به معنی - سالاری ساخته شده است. برابر فارسی آن «دیوان‌سالاری» است. به طور کلی، دیوان‌سالاری به معنی یک سیستم کارکرد عقلانی و قانونمند است. نخستین بار، بروکراسی به عنوان یک پدیده اجتماعی و با توجه به کاربرد عملی آن، به وسیله ماکس وبر مورد استفاده قرار گرفت. وبر توجه خود را عمدتاً بر روی تأثیر سازمان‌های بوروکراتیک در ساختار سیاسی جامعه متمرکز کرد. او بیشتر به علت وجودی سازمان‌ها و نحوه اعمال قدرت نظر داشت (فرقاندوست حقیقی، ۱۳۷۲). بطور کلی آموزه‌های دینی مورد بحث در حوزه کارآفرینی هیچگاه این موضوع را به ذهن متبادر نمی‌کنند که رابطه کار و تلاش با اخلاق دینی یک رابطه دنیاگرایانه است، بلکه وارد شدن به مباحث زندگی و برنامه ریزی برای هر فرد در زندگی مادی هم مورد توجه دین اسلام است و دنیا پلی است بسوی آخرت، و برای زندگی در دنیا به همه منابع و ضروریات زیستن پرداخته شده است (هزارجریبی، ۱۳۸۸). به همین دلیل تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این سوال است که

راهکارهای اسلامی (از دیدگاه امام جعفر صادق) چگونه بر توسعه کارآفرینی اسلامی تاثیر می گذارد؟

در همین راستا تحقیق حاضر اهداف ذیل را دنبال می کند؛

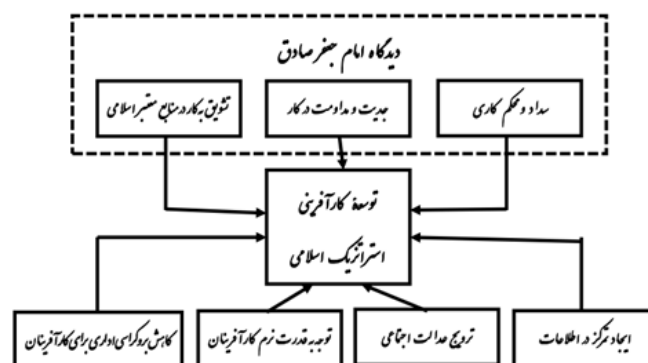
- تعیین تاثیر سداد و محکم کاری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر جدیت و مداومت و پیگیری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر تشویق به کار از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر ایجاد تمرکز در اطلاعات بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر ترویج عدالت اجتماعی بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر توجه به قدرت نرم کارآفرینان بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
- تعیین تاثیر کاهش بروکراسی اداری بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی

پیشینه تحقیق

برای تحقق اهداف مورد نظر پیشینه تحقیق مورد بررسی قرار گرفت؛ در تحقیقی با عنوان " کارآفرینی اسلامی؛ موانع و چالش ها، فرصت ها و راهکارها" محققین با تحلیل محتوای منابع معتبر اسلامی به تبیین چالش های کارآفرینی پرداخته و با تحلیل و کشف روابط علی و معلولی سعی در راه حل آنها در اسلام دارد. مقاله بر عناصری نظیر عدالت، پشتکار، سداد و دقت در کار، عمل صالح، استمرار کار، رضای الهی، توکل به خدا تاکید دارد (علی احمدی و شه میرزادی، ۱۳۹۵). تحقیق دیگری به بررسی دو حوزه دین و کارآفرینی می پردازد و نقش توکل در حوزه کارآفرینی از منظر ارزش های اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. در این مقاله سعی گشته است تا تاثیر «توکل» به عنوان یکی از واجبات دین اسلام از منظر ارزش های اسلامی مورد مطالعه قرار گیرد و تاثیرات قابل توجه مفاهیم دینی مهم تصمیم گیری «توکل» که به صورت رفتار متوکلاته بر بعد رفتاری کارآفرینان در هنگام موقعیت های پرابهام بروز می کند، مورد بررسی قرار گیرد (بابایی و شعبانی، ۱۳۹۴). نتایج تحقیقات دیگری برنامه درسی بیشترین تاثیر را بر تحقق دانش و مهارت کارآفرینی داشته است و روش تدریس به عنوان مهمترین عنصر در میان عناصر برنامه درسی شناسایی شد. میان عوامل تحصیلات، وضعیت اشتغال و نوع دانشگاه با اثربخشی آموزش کارآفرینی همبستگی مثبت، و با عامل جنیست همبستگی ای یافت نشد. این پژوهش گامی مهم در راستای تحقق الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی در حوزه آموزش کارآفرینی است که می تواند بارانه الگویی مستقل، تصمیم گیری و اقدامات لازم برای آینده را فراهم کند (آقایی و همکاران، ۱۴۰۲). تحقیق دیگری درصدد است بعد از شناخت ریشه های اخلاقی-مذهبی مؤثر در کارآفرینی اولاً نظر اسلام را در خصوص این ریشه های اخلاقی-مذهبی ارائه دهد و ثانیاً آموزه های اساسی ای را بیان کند که اهتمام به آنها در فعالیت های کارآفرینانه از آسیب های نظام اقتصادی غربی ممانعت می کند. این پژوهش با روش اسنادی و معنی شناسی به انجام رسید. نتایج حاکی است برخی مؤلفه های اخلاقی-مذهبی در کارآفرینی نخستین سرمایه داری، مورد پذیرش اسلام نیست. به علاوه، "گسترده خواهی اقتصادی آزاد از هر قید" که ویژگی اخلاقی حاکم بر اقتصاد کنونی غرب است نه تنها با آموزه های اسلام که حتی با کتاب مقدس مسیحیت نیز مغایر است. در این تحقیق تاکید شده است اسلام اولاً توفیق طلبی را که از مهم ترین ویژگی های کارآفرینان است نه از طریق تقدیس ثروت اندوزی یا ایجاد اشتیاق به سود محض و گسترده خواهی اقتصادی، که با دعوت به عمران و آبادانی زمین، تحصیل نصیب دنیایی، و نهایتاً رحمت الهی برمی انگیزد، ثانیاً در جهت ارتقای زندگی شخصی و عمومی و درعین حال ممانعت از آسیب های سرمایه داری، کارآفرینان را به پیشینه سازی تلاش برای افزایش درآمد و به گردش درآوردن ثروت از طریق مکانیسم زکات، انفاق و ایجاد شغل توصیه می کند (امینی و همکاران، ۱۳۹۹). در مقاله دیگری با عنوان " پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی: دلالت هایی برای خوداشتغالی و کارآفرینی خرد در پرتو الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت"، نتایج تحلیل آماری نشان داد سرمایه های

انسانی، فیزیکی، طبیعی و مالی در وضعیت مطلوبی نیستند و فقط سرمایه اجتماعی کمی بیشتر از حد متوسط است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی منجر به دسته‌بندی راهبردهای معیشتی و استخراج سه گروه معیشتی شامل «راهبرد معیشت مبتنی بر تولید محصول»، «راهبرد معیشت مبتنی بر خوداشتغالی» و «راهبرد معیشت مبتنی بر دریافت حقوق» شد که ۶۵/۵۸ درصد واریانس کل را تبیین کردند. نتایج رگرسیون خطی به منظور بررسی تأثیر شاخص کیفیت اعتبارات بر هر کدام از سرمایه‌های معیشتی نشان داد که اعتبارات بر سه نوع سرمایه انسانی، فیزیکی و مالی و همچنین شاخص کل معیشت پایدار، تأثیر مثبت معنی‌دار دارد و بر دو نوع سرمایه اجتماعی و طبیعی تأثیری نداشته است (شریف‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). تحقیق دیگری به طراحی الگوی مفهومی کارآفرینی اسلامی از منظر آموزه‌های اسلامی، مبتنی بر نظام چهارگانه کارآفرینی فردی، سازمانی، اجتماعی و اخلاقی پرداخته شده است. همان‌گونه که اخلاق و ارزش‌های دینی برای تمام رفتارهای اجتماعی و عبادی خط‌مشی تعیین کرده است، برای کار و تلاش و توسعه‌یافتگی در جامعه انسانی نیز تأکید مضاعفی دارد. در آموزه‌های قرآنی پروردگار، برای انسان، کار و تلاش را مقرر داشته است. آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد این است که چگونه نوآوری به عنوان مفهوم پایه‌ای در کارآفرینی در کنار مفهوم اخلاق و ارزش‌های اسلامی، شکل‌دهنده سازه کارآفرینی اسلامی خواهند بود. روش بررسی، مطالعات نظری و استنادی با استفاده از منابع معتبر اسلامی است و یافته‌های پژوهش با رویکردهای کارآفرینی برپایه آموزه‌های اسلامی در قرآن کریم و سیره معصومین (ع) بدست آمده است (صالحی و همکاران، ۱۴۰۰). نتایج تحقیق دیگری نشان داد آمیخته‌ی بازاریابی کارآفرینانه با محوریت اعتقادات مذهبی - اسلامی کارآفرینان دربردارنده‌ی هفت عنصر می‌باشد که به ترتیب رتبه‌بندی عبارتند از: تولید محصول، قیمت‌گذاری، توزیع محصول، ترفیع و ترویج محصول، رویارویی با مشتری، رویارویی با رقبا، و فروش محصولات (خدادادحسینی و کلابی ۱۳۹۱). همچنین نشان داده شده است که در کتب آسمانی پیامبران الهی و آموخته‌های دینی بشریت، تأکید خدای تبارک و تعالی برای تلاش و کوشش، همواره برجسته است، به گونه‌ای که با کمال صراحت می‌توان تصریح نمود که اسلام، دین اجتماعی، اجتهاد و دین سعی و کوشش است و با هر گونه عزلت، بیکاری و تنبلی که منجر به فقر و محرومیت شود، به شدت مبارزه می‌نماید. با توجه به اهمیت کسب و کار و کارآفرینی و همچنین، لزوم توجه توأم به ارزش‌های مادی و معنوی فعالیت‌های مرتبط با کسب و کار، در تحقیقی دیگر ضمن بررسی سیره حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در زمینه کارآفرینی و کسب و کار، به تحلیل مطابقت مفاهیم و گزاره‌های مطروحه، با برخی از مفاهیم و گزاره‌های معتبر موجود در متون علمی رشته کارآفرینی پرداخته شده است (زیودار و کشاورز، ۱۳۹۸).

بررسی تحقیقات گذشته نشان داد متغیرهای متعددی می‌تواند بر ایجاد، گسترش و حتی تمایل به انجام کارآفرینی اسلامی تأثیر گذارد ولی تحقیقی که به بررسی عوامل موثر بر کارآفرینی اسلامی از دیدگاه امام جعفر صادق (عواملی مانند سداد و محکم کاری، جدیت و مداومت، تشویق به کار) پرداخته باشد، یافت نشد. بنابراین بر اساس شکاف موجود در پیشینه تحقیق و خلاء حاضر، محقق به طراحی مدل مفهومی که در ذیل ارائه می‌گردد، اهتمام ورزیده است؛

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق (محقق ساخته بر اساس شکاف موجود در پیشینه تحقیق)

فرضیه‌های تحقیق

آنچه ملاک نوآوری یک تحقیق است فرضیه آن است (اشتریان، ۱۳۸۳)، در واقع فرضیه‌ها نوعی پیش‌بینی در مورد نتایج حاصل از پژوهش هستند. بنابراین فرضیه‌های تحقیق به شکل زیر مطرح می‌شود؛

- فرضیه ۱: سداد و محکم کاری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۲: جدیت و مداومت و پیگیری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۳: تشویق به کار از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۴: ایجاد تمرکز در اطلاعات بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۵: ترویج عدالت اجتماعی بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۶: توجه به قدرت نرم کارآفرینان بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.
- فرضیه ۷: کاهش بروکراسی اداری بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از شیوه جمع‌آوری داده‌ها پیمایشی است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته است که روایی و پایایی آن تایید شده است. جامعه آماری تحقیق کارآفرینان استان تهران حاضر در کانون کارآفرینان استان تهران می‌باشد. شیوه نمونه‌گیری، نمونه‌گیری در دسترس بوده است که پرسشنامه‌ها بصورت کاملاً تصادفی در اختیار افراد قرار گرفته است. با توجه به اینکه تعداد افراد در جامعه آماری نامعین است در تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده می‌شود. فرمول کوکران به صورت زیر محاسبه می‌شود: در این فرمول:

$$N = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left[\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right]}$$

N حجم جامعه است.

p نسبت موفقیت در جامعه آماری و q نسبت عدم موفقیت در جامعه آماری بوده و نیز از حداکثر مقدار آنها استفاده می‌گردد. d سطح خطای ۰,۰۵ (سطح معناداری برابر ۵ درصد) یعنی ۰,۹۵ اطمینان (سطح اطمینان ۹۵ درصد) و Z برابر با ۱,۹۶ در نظر گرفته می‌شود. از این رو با قرار دادن این اعداد و ارقام در فرمول کوکران مقدار ۳۸۳/۹۸۳۳۷۰۴۳۸ یا همان ۳۸۴ حاصل می‌شود. لذا به کمک فرمول کوکران نمونه مورد مطالعه، ۳۸۴ محاسبه شده است. با توجه به ظریب بازگشت پرسشنامه‌ها، تعداد پرسشنامه‌ای که برای محاسبه پایایی تحقیق توزیع شده است، ۴۰۰ پرسشنامه خواهد بود که از این تعداد ۴۰۰ پرسشنامه به صورت تصادفی در دسترس، افراد حاضر در کانون کارآفرینان استان تهران که مجموعه‌ایست متشکل از کارآفرینان برتر، صاحب‌نظران و کارشناسان حوزه کارآفرینی استان که بطور مستقل و غیردولتی بعنوان اتاق فکر حوزه کارآفرینی استان به منظور تحقق بخشیدن به اهداف و وظایف لایحه پیشنهادی «سازمان نظام کارآفرینی جمهوری اسلامی ایران» تشکیل گردیده، توزیع شده است. از این میان در ۹ پاسخنامه تمام پاسخ‌ها «نظری ندارم» ثبت شده بود که از چرخه تجزیه و تحلیل آماری حذف شد. در ۳ پرسشنامه تمام پاسخ‌ها «کاملاً موافقم» انتخاب شده بود و در ۴ عدد از آنان تعداد پرسش‌های بی‌پاسخ بسیار زیاد بود که آنان نیز حذف شدند. بنابراین ۳۸۴ پاسخنامه مورد بررسی قرار گرفت.

در پژوهش حاضر مقیاس اندازه‌گیری، مقیاس ترتیبی^۱ است. در این نوع مقیاس به طور نسبی، شدت و ضعف اندازه صفت یا ترجیحاتش نیز مشخص می‌گردد. این شدت و ضعف، به صورت تقدم و تأخر بیان می‌شود. طیف مورد استفاده در این پژوهش نیز

^۱ Ordinal Scale

طیف ۵ گزینه ای لیکرت^۱ می‌باشد. بر همین اساس محقق ارزش‌های عددی مقیاس را طوری تعیین کرده است که بیشترین یا بالاترین ارزش عددی یا امتیاز به مخالف ترین افراد تعلق گیرد. نحوه امتیاز دهی نمرات پرسشنامه براین اساس به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۱: نحوه امتیازدهی بر اساس پاسخ‌های پرسشنامه

گروه‌ها	کاملاً مخالفم	نسبتاً مخالفم	نه موافق و نه مخالفم	نسبتاً موافقم	کاملاً موافقم
ارزش عددی به مقیاس	۱	۲	۳	۴	۵

منبع: یافته‌های تحقیق

لازم به ذکر است قبل از توزیع پرسشنامه‌ها میان اعضاء نمونه، لازم بود که روایی و پایایی پرسشنامه مورد بررسی قرار گیرد. در این تحقیق روایی همگرا و واگرا پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفت و برای سنجش پایایی از پایایی شاخص^۲ شامل (ضرایب بارهای عاملی- آلفای کرونباخ^۳ - پایایی ترکیبی سی آر^۴) استفاده شد.

بررسی روایی تحقیق

➤ روایی واگرا^۵ یا افتراقی^۶

این معیار نشان می‌دهد چقدر سنجه‌های عوامل متفاوت واقعاً باهم تفاوت دارند و در واقع اثبات یگانگی یک ابزار اندازه‌گیری است. در این پژوهش با محاسبه روایی واگرا به روش فورنل و لارکر مشاهده می‌گردد که همگی اعداد روی قطر اصلی، بالای ۰٫۵ و بیشتر از مقادیر زیرین خود می‌باشند که این امر حاکی از روایی واگرایی پرسشنامه دارد.

جدول شماره ۲: نتایج حاصل از اندازه‌گیری روایی واگرا به روش فورنل و لارکر

متغیر	توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	سداد و محکم کاری	ترویج عدالت اجتماعی	ایجاد تمرکز در اطلاعات	تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	توجه به قدرت نرم کارآفرینان	کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان	جدیت و مداومت در کار
توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	۰٫۷۸							
سداد و محکم کاری	۰٫۷۳	۰٫۷۸						
ترویج عدالت اجتماعی	۰٫۶۸	۰٫۷۶	۰٫۸۵					
ایجاد تمرکز در اطلاعات	۰٫۶۶	۰٫۵۷	۰٫۷۳	۰٫۷۸				

¹ Likert Scale

² Item Reliability

³ Loadings

⁴ CR: Composite Reliability

⁵ divergent Validity

⁶ Discriminant Validity

تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	۰,۷۰	۰,۷۰	۰,۶۸	۰,۴۸	۰,۸۵			
توجه به قدرت نرم کارآفرینان	۰,۴۶	۰,۷۷	۰,۷۷	۰,۵۸	۰,۵۴	۰,۷۹		
کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان	۰,۵۶	۰,۶۶	۰,۷۲	۰,۷۱	۰,۷۴	۰,۷۳	۰,۸۷	
جدیت و مداومت در کار	۰,۷۱	۰,۷۲	۰,۷۵	۰,۷۳	۰,۷۹	۰,۵۲	۰,۸۰	۰,۷۹

منبع: یافته‌های تحقیق

➤ روایی همگرا

این معیار نشان‌دهنده میزان همبستگی بین هر عامل با سوالاتش است. روایی همگرا به میزان همبستگی نزدیک مقیاس جدید با سایر متغیرها و سایر معیارهای همان سازه اشاره دارد. در واقع اوه^۱ میزان همبستگی یک متغیر با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هر چه بیشتر باشد، برازش نیز بیشتر است. مقدار بحرانی عدد ۰,۵ است.

جدول شماره ۳: نتایج حاصل از روایی همگرا تحقیق

متغیرها	AVE
جدیت و مداومت در کار	۰,۶۲
تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	۰,۶۲
سداد و محکم کاری	۰,۶۰
توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	۰,۶۱
ایجاد تمرکز در اطلاعات	۰,۶۱
ترویج عدالت اجتماعی	۰,۷۲
توجه به قدرت نرم کارآفرینان	۰,۷۳
کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان	۰,۷۵

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به اینکه در این پژوهش مقدار اوه (متوسط واریانس توسعه یافته) برای هر یک از متغیرها بیشتر از ۰,۵ است، روایی همگرایی تحقیق مناسب می‌باشد.

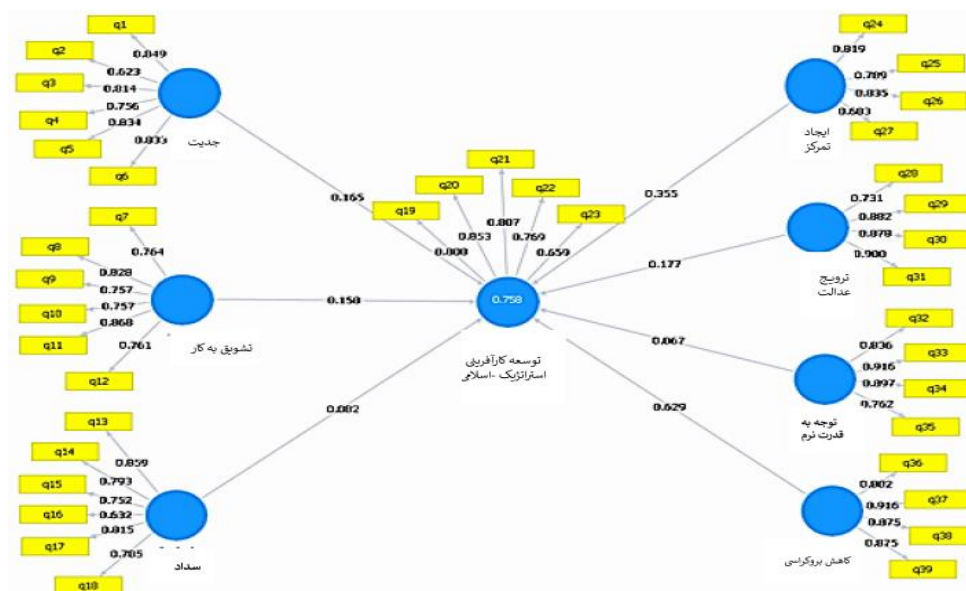
بررسی پایایی پرسشنامه

همانگونه که ذکر شد برای سنجش پایایی از پایایی شاخص شامل (ضرایب بارهای عاملی - آلفای کرونباخ - پایایی ترکیبی سی‌آر) به شرح ذیل استفاده شده است.

¹ Ave: Average Variance Extracted

➤ بارهای عاملی

از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه، بدست می‌آید که اگر این مقدار برابر و یا بیشتر از ۰٫۴ شود مؤید این مطلب است که واریانس بین متغیر و شاخص‌هایش از واریانس خطای اندازه‌گیری آن متغیر بیشتر بوده و پایایی در مورد آن مدل اندازه‌گیری، قابل قبول است.

شکل ۲: ترسیم مدل به همراه ضرایب بارهای عاملی

جدول شماره ۴: نتایج تحلیل عاملی تاییدی

مؤلفه	گویه‌ها	ضریب بار عاملی
جدیت و مداومت در کار	جدیت و مداومت در انجام امور، در توسعه کسب و کار تأثیر مثبت دارد	۰٫۸۴۹
	جدیت و مداومت در انجام امور موجب ترویج کارآفرینان می‌گردد	۰٫۶۲۳
	جدیت و مداومت در کار از اصول ابتدایی در کارآفرینی می‌باشد	۰٫۸۱۴
	جدیت و مداومت در کار از عوامل موثر به تداوم کسب و کار است	۰٫۷۵۶
	جدیت و مداومت در کار موجب بقای کسب و کار می‌گردد	۰٫۸۳۴
	موفقیت در توسعه کسب و کار وابسته به جدیت و مداومت در کار است	۰٫۸۳۳
تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	به نظر من در تعالیم دینی اسلامی، کسب روزی نوعی جهاد در راه خدا است	۰٫۷۶۴
	در قرآن و سنت، افرادی که در زمین و دریا با استفاده از مواهب الهی برای کسب روزی حلال تلاش میکنند ستوده شده‌اند	۰٫۸۲۸
	در برخی آیات الهی از کار و کوشش فقط کار اقتصادی اراده شده است	۰٫۷۵۷
	من با نظر امام صادق در باب در وجوب تکوینی و تشریعی کار که می‌فرمایند اگر مردمان هر چه را می‌خواهند حاضر و آماده در اختیار داشتند زندگی برای آنان گوارا نمی‌شد و لذتی از آن نمی‌بردند، موافق هستم	۰٫۷۵۷
	من با نظر امام صادق که می‌فرمایند پس از نماز واجب، کار کردن و داشتن کسب و کار واجب است، موافق هستم	۰٫۸۶۸
سداد و محکم	من با بیانات دینی که در آن می‌فرمایند کار، فرد را از بیکاری و تنبلی جدا کرده و انگیزه سعی و کوشش را در آدمی زنده می‌سازد و باعث تربیت اخلاقی و پرورش شخصیت فرد می‌گردد، موافق هستم	۰٫۷۶۱
	به نظر من استقامت در انجام کار صحیح از شروع کردن آن مهم تر است	۰٫۸۵۹

۰,۷۹۳	سداد و محکم کاری تأثیر به سزایی بر چرخش چرخ‌های توسعه کسب و کار دارد	کاری
۰,۷۵۲	به نظر من بدون محکم کاری در امور، نیل به موفقیت در آن کار با مشکل روبرو خواهد بود	
۰,۶۳۲	با سداد و محکم کاری می‌توان توسعه کارآفرینی را تضمین کرد	
۰,۸۱۵	به نظر من مداومت در انجام امور بسیار مهم است	
۰,۷۸۵	به نظر من با مداومت در انجام کارهای می‌توان از موفقیت آن اطمینان حاصل کرد	
۰,۸۰۸	به نظر من توسعه مدیریت استراتژیک (جستجوی مزیت) و کارآفرینی (جستجوی فرصت) از ارکان مهم اقتصادی هر کشور است	توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی
۰,۸۵۳	به نظر من در دنیای کنونی، حیات اقتصادی وابسته به توسعه کارآفرینی است	
۰,۸۰۷	توسعه کارآفرینی استراتژیک موتور محرک جامعه اقتصادی است	
۰,۷۶۹	به نظر من با شناخت صحیح و توسعه کارآفرینی استراتژیک می‌توان اقتصاد را تقویت کرد	
۰,۶۵۹	توسعه کارآفرینی با اهداف استراتژیکانه حیات اقتصاد را تضمین می‌کند	
۰,۸۱۹	تمرکز در اطلاعات تخصصی بازوی اصلی هر کارآفرین است	ایجاد تمرکز در اطلاعات
۰,۷۸۹	کارآفرینان با بهره‌گیری از اطلاعات متمرکز، می‌توانند کسب و کار را توسعه بیشتری دهند	
۰,۸۳۵	اطلاعات متمرکز از مهم‌ترین مسائل در توسعه هر کسب و کار است	
۰,۶۸۳	توسعه کسب و کار بدون اطلاعات متمرکز امکان‌پذیر نمی‌باشد	
۰,۷۳۱	وجود عدالت اجتماعی از عوامل مهم در توسعه کارآفرینی است	ترویج عدالت اجتماعی
۰,۸۸۲	همه افراد می‌بایست در برابر قانون برابر باشند	
۰,۸۷۸	به عقیده من رعایت عدالت اجتماعی بازوی محرک کارآفرینان است	
۰,۹۰۰	کارآفرینان با مشاهده عدالت اجتماعی امید بیشتری در توسعه کسب و کار خواهند داشت	
۰,۸۳۶	کارآفرینان در جامعه از قدرت نرم برخوردار هستند	توجه به قدرت نرم کارآفرینان
۰,۹۱۶	توجه به قدرت نرم کارآفرینان می‌تواند در توسعه کارآفرینی نقش مثبتی را ایفا کند	
۰,۸۹۷	قدرت نرم کارآفرینان، یکی از نیروهای پنهان کارآفرینان است	
۰,۷۶۲	با توجه به قدرت نرم کارآفرینان، می‌توان در توسعه کارآفرینی به جامعه کارآفرینان کمک کرد	
۰,۸۰۲	عدم وجود بروکراسی دست و پاگیر می‌تواند در توسعه کارآفرینی اثر مثبتی داشته باشد	کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان
۰,۹۱۶	بروکراسی اداری بیش از حد از عواملی است که می‌تواند کارآفرینان را دلسرد کند	
۰,۸۷۵	کاهش بروکراسی اداری می‌تواند در کارآفرینان انگیزه ایجاد کند	
۰,۸۷۵	با کاهش بروکراسی اداری می‌توان در جهت توسعه کسب و کار قدم برداشت	

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به اینکه بار عاملی کلیه گویه‌ها همگی بیشتر از ۰,۴ می‌باشند، لذا مدل از پایایی لازم برخوردار می‌باشد.

➤ بررسی پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ

فرمول کرونباخ برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری به کار می‌رود و در صورت بیشتر شدن مقدار آلفای کرونباخ یک پرسشنامه، می‌توان گفت که پایایی قابل قبولی دارد. آلفای کرونباخ معیاری کلاسیک برای سنجش پایایی و سنجش مناسب برای ارزیابی پایداری درونی^۱ محسوب می‌شود.

^۱ Internal Consistency

جدول شماره ۵: ضریب آلفای کرونباخ مربوط به پایایی پرسشنامه

متغیرها	آلفای کرونباخ
جدیت و مداومت در کار	۰,۸۸
تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	۰,۸۸
سداد و محکم کاری	۰,۸۷
توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	۰,۸۴
ایجاد تمرکز در اطلاعات	۰,۷۹
ترویج عدالت اجتماعی	۰,۸۷
توجه به قدرت نرم کارآفرینان	۰,۸۸
کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان	۰,۸۹

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول فوق مقادیر آلفای کرونباخ همگی بالاتر از ۰,۷ بوده‌اند، که این موضوع حاکی از پایایی مناسب مدل می‌باشد.

➤ بررسی پایایی با استفاده از پایایی ترکیبی (سی آر)^۱

این معیار توسط ورتس و همکارانش^۲ (۱۹۷۴) معرفی شد و برتری آن نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی متغیرها نه به صورت مطلق بلکه با توجه به همبستگی گویه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌شوند. در نتیجه برای سنجش بهتر پایایی در روش پی‌ال‌اس، هر دو این معیارها به کار برده می‌شوند. در صورتی که مقدار سی آر برای هر متغیر بالای ۰,۷ شود، نشان از پایداری درونی مناسب برای مدل‌های اندازه‌گیری دارد. لازم به ذکر است در محاسبه ضریب آلفای کرونباخ در مورد هر متغیر، تمامی گویه‌ها با اهمیت مساوی در محاسبات وارد می‌شوند، در حالیکه برای محاسبه سی آر، گویه‌ها با بارعاملی بیشتر، اهمیت زیادتری دارند. این موضوع موجب این می‌شود که مقادیر سی آر متغیرها معیار واقعی‌تر و دقیق‌تری نسبت به آلفای کرونباخ آنها باشد.

جدول شماره ۶: نتایج مربوط به پایایی ترکیبی (CR)

متغیرها	پایایی ترکیبی (CR)
جدیت و مداومت در کار	۰,۹۱
تشویق به کار در منابع معتبر اسلامی	۰,۹۱
سداد و محکم کاری	۰,۹۰
توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	۰,۸۹
ایجاد تمرکز در اطلاعات	۰,۸۶
ترویج عدالت اجتماعی	۰,۹۱
توجه به قدرت نرم کارآفرینان	۰,۹۲
کاهش بروکراسی اداری برای کارآفرینان	۰,۹۲

منبع: یافته‌های تحقیق

^۱ Composite reliability

^۲ Werts, C. E., Linn, R. L., & Jöreskog, K. G. (1974).

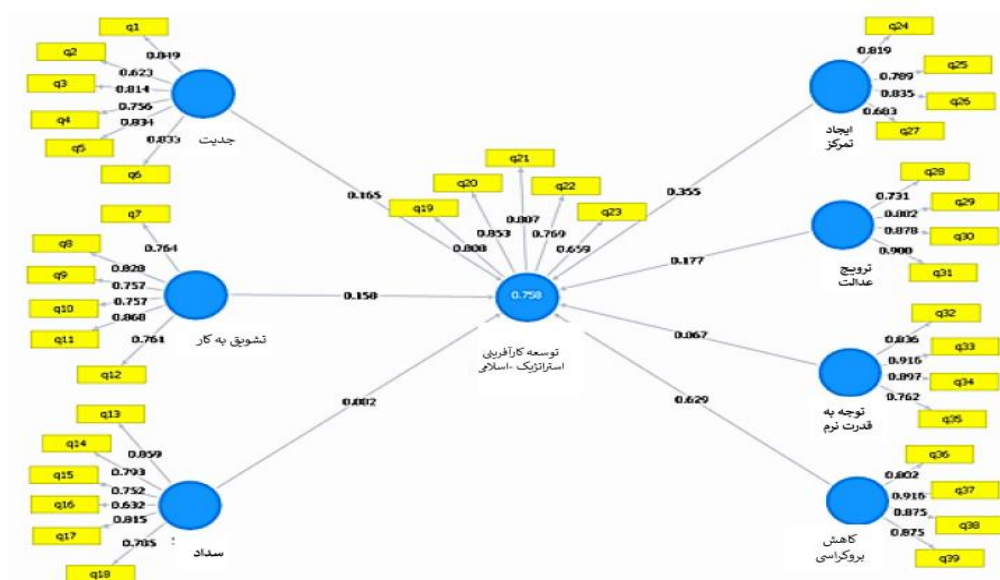
با توجه به اینکه لازم است میزان استاندارد پایایی ترکیبی متغیرهای پژوهش نیز بیش از ۰,۷ باشد، با توجه به اعداد بدست آمده از خروجی نرم افزار در جدول شماره ۴، مدل از پایایی مناسبی برخوردار است.

تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها

با توجه به نتایج بخش اول پرسشنامه (ویژگی‌های جمعیت شناختی)، اطلاعات زیر به طور خلاصه در مورد مشخصات نمونه آماری مورد نظر ارائه می‌شود. از مجموع ۳۸۴ نفر نمونه مورد مطالعه، ۲۱۸ نفر مرد و ۱۶۲ نفر زن بوده است. نتایج نشان می‌دهد که آقایان اکثریت را تشکیل می‌دهند و بیشترین تعداد مربوط به میانگین سن ۳۱ تا ۴۰ سال بوده است که برابر با ۳۸ درصد از آزمودنی‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین به با توجه به فراوانی مشاهده شده، فراوانی پاسخ‌دهندگان با توجه به وضعیت تاهل ۶۵ درصد بوده است.

برازش مدل ساختاری

➤ اولین و اساسی‌ترین معیار برای سنجش رابطه بین سازه‌ها در بخش ساختاری مدل، ضرایب معناداری یا همان مقادیر تی‌ولیو^۱ می‌باشد. در صورتی که مقدار این اعداد از ۱,۹۶ بیشتر شود، نشان از صحت رابطه بین متغیرها و در نتیجه، تأیید فرضیه‌های پژوهش در سطح اطمینان ۹۵٪ است.^۲ در این پژوهش با توجه به اینکه تعداد نمونه‌ها ۳۸۴ نفر می‌باشد، لذا اعداد معناداری در سطوح اطمینان ۹۵٪، ۹۹٪ و ۹۹,۹٪ به ترتیب برابرند با ۱,۹۶، ۲,۵۸ و ۳,۲۷ می‌باشد. با در نظر گرفتن مدل تحقیق و تعداد نمونه‌ها مطابق با کتاب هیر و همکارانش در سال ۲۰۲۴^۳ استفاده از روش پی ال اس مناسب با ساختار تحلیل است. شکل ذیل نشان‌دهنده روابط بین متغیرهاست که توسط مقادیر عدد معناداری t مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین مقادیر t نشان می‌دهد که فرضیه‌های اصلی اول، دوم، سوم، چهارم، پنجم، ششم و هفتم است با توجه به اینکه از عدد ۱,۹۶ بیشتر می‌باشد، مورد پذیرش قرار می‌گیرند.

منبع: یافته‌های تحقیق

¹ t-value

^۲ اعداد معناداری در سطوح اطمینان ۹۵٪، ۹۹٪ و ۹۹,۹٪ به ترتیب برابرند با ۱,۹۶، ۲,۵۸ و ۳,۲۷

^۳ Hair, J. F., Sharma, P. N., Sarstedt, M., Ringle, C. M., & Liengaard, B. D. (2024).

➤ دومین معیار برای بررسی برازش مدل ساختاری در یک پژوهش ضرایب آردو^۱ یا آراسکویر^۲ مربوط به متغیر وابسته مدل است. نشان از تأثیری دارد که یک متغیر مستقل بر یک متغیر وابسته می‌گذارد. این مقدار تنها برای متغیرهای وابسته مدل محاسبه می‌شود و در مورد متغیرهای مستقل، مقدار آن صفر است. هر چه مقدار آن برای متغیر وابسته بیشتر باشد، نشان از برازش بهتر مدل می‌باشد.

جدول شماره ۷: مقدار R Square متغیر وابسته مدل

متغیر	R Square
توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی	۰,۷۰۸

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به مقدار بدست آمده آراسکویر جهت متغیر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی که ۰,۷۰۸ می‌باشد، به دلیل اینکه این عدد بیشتر از ۰,۶۷ می‌باشد، این نتایج دلالت از تأیید مناسب بودن برازش مدل ساختاری فوق در سطح بسیار قوی دارد. نتایج نشان می‌دهد که هفت فرضیه تحقیق، تأیید شده‌اند.

پیشنهادهای تحقیق

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول (سداد و محکم کاری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تأثیر دارد)

پیشنهاد می‌شود با استفاده از روایت و احادیث که مومنین را به محکم کاری و سنجیدن تمام جوانب امور در هر کاری دعوت میکند، فرهنگ بی‌گدار به اب نزدن را در میان افراد توسعه داد. باید به افراد تفهیم شود که منظور از کارآفرینی انجام ریسکهای بزرگ نیست. چراکه بر اساس شریعت اسلام انسان در مقابل خودش و موهبت زندگی که به او اعطا شده است، مسئول است.

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم (جدیت و مداومت و پیگیری از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تأثیر دارد)

در این راستا پیشنهاد می‌شود احادیث و روایاتی که در آنان به جدیت در انجام امور تأکید شده است را بصورت پوستر با طراحی و رنگبندی جذاب (با توجه به اصول روانشناسی) در معرض دید عموم قرار دهند. و یا در قالب تله فیلم هایی با تم مذهبی که نهایتاً به موفقیت افرادی اینچنینی در زمره کارآفرینی ختم می‌شود، این صفت را به افراد القا نمایند.

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضیه سوم (تشویق به کار از دیدگاه امام جعفر صادق بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تأثیر دارد)

پیشنهاد می‌شود با استفاده از تبلیغات زیرآستانه‌ای در رادیو و تلویزیون، افراد به کار و نوآوری و دوری از خمودگی دعوت و تشویق شوند. در این راستا میتوان در میان برنامه‌های پر بازدید تلویزیونی، حدیث‌های مرتبط را لحظه ایی به تصویر کشید.

^۱ R^2

^۲ R Square

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضه چهارم (ایجاد تمرکز در اطلاعات بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد)

باید به افراد تفهیم کرد برای شروع هر کار کارآفرینانه اهمیت جمع اوری اطلاعات کلی در اولین قدم از واجبات است. در این راستا میتوان از تبلیغاتی مانند تبلیغ بابا برقی استفاده کرد.

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضه پنجم (ترویج عدالت اجتماعی بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد)

پیشنهاد می شود با توجه به آنکه عدالت اجتماعی یکی از دلالت های مفهوم عدالت است که منظور از آن تخصیص «منصفانه ی» منابع در یک جامعه است، به این معنا قانون باید به سطح قابل قبولی از عدالت واقعی و رسمی دست یابد و باید توزیع منصفانه منابع و برابر فرصت ها را تضمین کند باید بر این موضوع به عنوان یک فرهنگ در سطح جامعه بها داده شود و این فرهنگ رواج پیدا کند که با توجه به عدالت اجتماعی همه افراد جامعه میتوانند در قالب تعلیمات اسلامی دست به کارآفرینی بزنند و اسلام نه تنها هیچگونه محدودیتی برای افراد قابل نیست بلکه آنان را تشویق نیز می کند.

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضه ششم (توجه به قدرت نرم کارآفرینان بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد)

منظور از قدرت نرم، توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای کسب نتایج مطلوب از طریق جذابیت به جای اجبار یا تطمیع است. قدرت نرم در ایران بر سه اساس استوار است؛ قدرت نرم ایران بر سه ستون اصلی استوار است. اولین و مهم ترین آن تاریخ و فرهنگ ایران است که بر یک تمدن سه هزار ساله استوار است و بر مناطق مجاورش اثری قوی داشته است. در همین زمینه، جهانگردی و رویدادهای فرهنگی منابع مهم قدرت نرم ایران اند. ایران به خاطر تاریخ و مکان های باستانی اش به عنوان یکی از ده مقصد برتر گردشگری جهان شناخته شده است. همچنین زبان فارسی از زمانی که با بسیاری از زبان های دیگر از جمله ترکی، هندی، اردو، ارمنی، گرجی، سواحیلی و ... تلفیق شده به یکی از منابع اصلی جاذبه ایران تبدیل شده است. ۵ میلیون ایرانی خارج از کشور هم از طریق رستوران های ایرانی، کالا ها، آهنگ ها و جنبه های دیگر اجتماعی، نقش مهمی را در گسترش فرهنگ ایرانی ایفا می کنند. ستون دوم قدرت نرم ایران ارزش های سیاسی است. ایران یک مدل سیاسی منحصر به فرد معرفی کرده که از نظام سیاسی پیوندی اش ریشه می گیرد. این نظام سیاسی «دموکراسی دینی» است. این مدل منحصر به فرد منبع قدرت نرم ایرانی است که جایگزینی را برای سیستم های سنتی ایجاد می کند و یک مدل جذاب هم برای مسلمانان مذهبی است. سومین ستون قدرت نرم ایران سیاست خارجی است که بزرگ ترین منبع قدرت نرم است. قانون اساسی ایران به وضوح به نقش سیاست خارجی، که بر اساس ارزش های «اسلامی»، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت کامل از سراسر جهان تحت ستم است اشاره دارد. بنابراین پیشنهاد می شود با استفاده از تبلیغات عام المنفعه در استای ترویج فرهنگ کارآفرینانه اسلامی، همچنین با اسفاده از جاذبه های توریستی، از سوی با برگزاری نمایشگاه های ملی در انسوی مرزها به ترویج کارآفرینی اسلامی اقدام شود.

پیشنهادهای در راستای نتایج حاصل از آزمون فرضه هفتم (کاهش بروکراسی اداری بر توسعه کارآفرینی استراتژیک اسلامی تاثیر دارد)

پیشنهاد می شود به محض آنکه افراد فکری خلاق را ارائه کردند، نباید معطل شد و فرد را از این شاخه به ان شاخه پردازند بطوریکه بجای تمرکز فرد بر ایده جدیدش به فکر از بین بردن موانع باشد. در راستا پیشنهاد می شود مرکز یا گروهی کاملاً قانونی

تشکیل شود و افراد با مراجعه به انجا، مراحل قونی اقدامات کارافرینانه خود را به آنان بپارند. همچنین با توجه به دستورات اسلام حق الزحمه‌های دریافتی نجومی نباشد که افراد تویق به مراجعه به ایت مراکز شوند.

محدودیت‌های تحقیق

هر پژوهشی در کنار بدیع بودن و داشتن نقاط قوت، دارای برخی محدودیت‌های روش شناختی نیز می‌باشد. البته باید توجه داشت که محدودیت‌های پژوهش به معنی نارسایی پژوهش در مراحل تدوین، اجرا، تحلیل و تبیین نتایج نمی باشد به عبارت دیگر از زاویه روش شناختی محدودیت‌های اعمال شده، بیانگر توانمندی پژوهش است. محدودیت‌های تحقیق معمولاً به دو دسته تقسیم میشوند. از سوی دیگر متغیرهای ناخواسته که ممکن است حاصل طرح‌ها و روش‌های ویژه ای باشند که در تحقیق به کار گرفته می‌شوند، غالباً به گونه‌های مختلف، اعتبار درونی و بیرونی تحقیق را به مخاطره می‌اندازند. ضمن آنکه در پژوهش‌ها، کنترل یا حذف کامل این نوع عوامل غیر ممکن است. اما به هر حال سعی پژوهشگران بر آن است که این عوامل را حد الامکان پیش بینی شناسایی و تمام احتیاط‌های لازم را به منظور کاهش آنها بکار برند

الف) محدودیت‌هایی که کنترل آنها از عهده پژوهشگر خارج است مانند انتخاب نمونه، دقت ابزار و وسایل کار؛
ب) محدودیت‌های که کنترل آنها در اختیار پژوهشگر است مانند تصمیم درباره تعداد افراد در گروه تجربی و گروه شاهد، انتخاب جنسیت آزمودنی‌ها، تعیین سن آزمودنی‌ها، مشخص کردن وسعت حوزه تحقیق، تمرکز و تجسس در یک موضوع خاص و مورد علاقه.

در تحقیق حاضر محقق با محدودیت‌های ذیل روبرو بوده است؛
عدم دسترسی به کتب، مجلات، آمار، بانک‌های اطلاعاتی و ... در کشور
عدم یافتن مطالعات داخلی در زمینه تأثیر احادیث بر کارآفرینی اسلامی.
فرهنگ واهمه داشتن از تکمیل پرسشنامه‌ها و نظرسنجی در میان اقشار مختلف جامعه
استفاده از پرسشنامه و امکان عدم ارائه پاسخ واقعی توسط پاسخ دهندگان.
کاهش مقدار دقت پاسخ دهندگان در هنگام تکمیل پرسشنامه به دلیل تعداد زیاد پرسش‌ها

پیشنهادهای برای محققین آتی

به محققین آتی پیشنهاد می‌گردد بجای استفاده از پرسشنامه از روشهای پدیدارشناسی استفاده نمایند
پیشنهاد می‌گردد بجای استفاده از روشها کمی از روشهای کیفی استفاده نمایند (مصاحبه).
مصاحبه با صاحب نظران و اخذ مشاوره از آنان جهت اضافه نمودن متغیرهای جدید به مدل مفهومی ارائه شده در تحقیق نیز پیشنهاد می‌گردد.
از آنجایی که تحقیق حاضر در مقطع زمانی خاص صورت گرفته، پیشنهاد می‌شود تا تحقیقات آینده در فواصل زمانی مختلفی انجام شده تا نتایج بهتری حاصل گردیده و همچنین نتایج آن در زمان‌های مختلف با هم مقایسه گردد

منابع

اشتریان، کیومرث. (۱۳۸۳). پژوهش با فرضیه آغاز می‌شود نه با پرسش!، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۶۵ (۰)، ۲۱-۳۴.
امینی، محمد، نادری، نادر، و رضایی، یزن. (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی آموزه‌های اسلامی و ریشه‌های مذهبی کارآفرینی. *فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی/ایرانی*، ۸ (۲)، ۱۰-۴۶.

آقائی، سولماز، شهبازی، یاسر، پیربابایی، محمدتقی، و بیتی، حامد. (۱۴۰۲). ارائه الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی در حوزه آموزش کارآفرینی با واکاوی برنامه درسی معماری. *فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی*، انتشار الکترونیکی. بابایی (طلائی)، محمدباقر، و شعبانی، شیوا. (۱۳۹۴). توکل و کارآفرینی در اسلام. کنفرانس بین المللی مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی.

خداداد حسینی، سید حمید و کلابی، امیرمحمد. (۱۳۹۱). جایگاه باورهای مذهبی - اسلامی کارآفرینان در بازاریابی کارآفرینانه ی کسب و کارهای کوچک و متوسط. *فصلنامه علمی پژوهشی توسعه کارآفرینی*، ۵(۴)، ۱۰۷-۱۲۸.

زیودار، مهدی و کشاورز، سهیلا، ۱۳۹۸، کارآفرینی در سیره امام جعفر صادق علیه السلام، دومین همایش ملی پیشرفت های نوین در عرصه علم و فرا علم، مشهد، <https://civilica.com/doc/937742>

سلطانی، ایرج، کوهیان افضل، شهرام، و غفوری، فاطمه. (۱۳۹۶). بررسی نقش تفکر استراتژیک بر کارآفرینی سازمانی. *نشریه مهارت آموزی*، ۵(۱۹)، ۳۵-۴۸.

شریف زاده، محمدشریف، سارانی، نوشین، و عبدالله زاده، غلامحسین. (۱۴۰۲). پیامدسنجی اعتبارات خرد بر معیشت خانوارهای روستایی: دلالت هایی برای خوداشتغالی و کارآفرینی خرد در پرتو الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، چاپ الکترونیکی.

شهرام فر، شیوا؛ عالم تبریز، اکبر؛ زندحسامی، حسام و سخدری، کمال. (۱۴۰۱). طراحی و اعتبار سنجی مدل کارآفرینی استراتژیک در نهادهای عمومی با رویکرد آمیخته. *مطالعات بین رشته ای دانش راهبردی*، ۱۲(۴۸)، ۲۵۰-۲۲۳.

علی وندزمهریری، علی؛ حیرانی، فروغ و معین الدین، محمود. (۱۴۰۱). شناسایی مؤلفه های کارآفرینی استراتژیک به روش فرا ترکیب. *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، ۱۰(۳۹)، ۹۱-۱۱۴.

علی احمدی، حسین و شه میرزادی، محمدبختیار (۱۳۹۵). کارآفرینی اسلامی؛ موانع و چالش ها، فرصت ها و راهکارها، اولین کنفرانس ملی مدیریت و مهندسی پیشرفت، تهران،

هزارجریبی، جعفر. (۱۳۸۸). کارآفرینی و اخلاق اسلامی. *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۴۷(۱)، ۳۵-۱.

Ashraf, M. A. (2019). Theory of Islamic entrepreneurship: a conceptual paper. *International Journal of Entrepreneurship*, 23(3), 1-12.

Gümüşay, A. A. (2015). Entrepreneurship from an Islamic perspective. *Journal of business ethics*, 130, 199-208.

Hair, J. F., Sharma, P. N., Sarstedt, M., Ringle, C. M., & Liengaard, B. D. (2024). The shortcomings of equal weights estimation and the composite equivalence index in PLS-SEM. *European Journal of Marketing*, 58(13), 30-55.

Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: A review of four recent studies. *Strategic management journal*, 20(2), 195-204.

Ramadani, V., Dana, L. P., Ratten, V., & Tahiri, S. (2015). The context of Islamic entrepreneurship and business: concept, principles and perspectives. *International Journal of Business and Globalisation*, 15(3), 244-261.

Werts, C. E., Linn, R. L., & Jöreskog, K. G. (1974). Intraclass reliability estimates: Testing structural assumptions. *Educational and Psychological measurement*, 34(1), 25-33.